

Минзак О. В.,
ЧНУ ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

АФІКСАЛЬНІ АНТОНІМІЧНІ ТЕРМІНОСПОЛУЧЕННЯ (на матеріалі англійської юридичної термінології)

У статті автор пропонує методику виокремлення антонімічних терміносполучень з допомогою синтагматичних характеристик. Обчислюється коефіцієнт антонімічності терміносполучень та визначаються їхні специфічні риси протиставлення.

Ключові слова: антонімія, терміносполучення, словотвірне гніздо, синтагматика, коефіцієнт подібності.

В статті автор пропонує методику виділення антонімічних терміносполучень з допомогою синтагматичних характеристик. Обчислюється коефіцієнт антонімічності терміносполучень та визначаються специфічні риси протиставлення.

Ключевые слова: антонимия, терминосочетание, словообразовательное гнездо, синтагматика, коэффициент сходства.

The article deals with the methodology for the selection of antonymic terminological word-combinations with the help of syntagmatic characteristics. The coefficient of antonymy has been calculated and the specific traits of oppositions were revealed.

Key words: antonymy, terminological word-combination, family of words, syntagmatics, coefficient of similarity.

Загальновідомо, що будь-яка терміносистема характеризується високою продуктивністю утворення термінів-словосполучень як засобу передачі максимальної кількості фахової інформації. Це пояснюється неспроможністю виразити простими кореневими термінами весь надзвичайно широкий обсяг явищ, в основі яких лежать непрості відношення між складними поняттями [1, с. 99]. Сучасна юридична термінологія не є винятком оскільки фаховий лексикон постає продуктивним осередком фіксації та функціонування різнокомпонентних терміносполучень (ТС). ТС за кількістю посідають одне з перших місць майже в кожній галузевій термінології й становлять від 60 % до 90 % від усього обсягу номінативних одиниць [9, с. 4]. Так, за даними статистичного та компонентного аналізів, проведених Е. Т. Дерді, терміни-словосполучення складають дуже важливу частину юридичної лексики, тому що їх загальна кількість більш, ніж у три рази перевищує кількість однослівних юридичних термінів [1, с. 104]. Оскільки більшість наукових понять з'являються парами, то й генезис ТС відбувається парно, при цьому такі пари є бінарними для вираження крайніх точок фахового поняття. Антонімічні термінологічні словосполучення (АТС) призначені, перш за все, для вираження відносин протилежності

між складними науковими (фаховими) явищами. **Актуальність** даної розвідки пов’язана з тим фактом, що в роботах, присвячених антонімії, як в загальноновживаній, так і в термінологічній лексиці об’єктом дослідження завжди виступають однослівні одиниці-опозити в той час, коли антонімічні словосполучення аналізуються лише шляхом визначення кількісних характеристик компонентів, без звертання до семантичних та текстових показників. **Завдання** статті полягає в аналізі синтагматичних характеристик афіксальних термінологічних антонімів з метою виокремлення АТС. **Об’єкт дослідження** – 171 афіксальний антонім (напр.: *active – inactive, conditional – unconditional, justice – injustice, perfect – imperfect, testate – intestate* та ін.). **Матеріалом дослідження** слугують 4 юридичних термінологічних словники (*Merriam-Webster’s Dictionary of Law, Law Dictionary* <http://dictionary.law.com>, *Bloomsbury Dictionary of Law, Oxford Dictionary of Law*). Виокремлені в процесі дослідження терміноелементи були проаналізовані не тільки в сфері фіксації, але й функціонування на матеріалі *Corpus of Contemporary American English (COCA)* [10].

Складені терміни потрапляють в поле зору будь-якого термінознавця, який досліджує якусь конкретну терміносистему або ж вирішує загальні проблеми термінологічної номінації (К. Я. Авербух, С. В. Гриньов, В. П. Даниленко, В. М. Лейчик, Т. Р. Кияк, Т. С. Пристайко, Е. Ф. Скороходько та ін.). Що стосується антонімічних словосполучень, то вони були об’єктом дослідження в рядах праць (Л. А. Халіновська, Я. Бо, І. А. Долгова, Т. С. Вологба та ін.). При цьому антонімічні словосполучення розглядалися в загальноновживаному реєстрі, в термінологічних дослідженнях, проте робляться лише часткові зауваження без детальної експлікації сфери фіксації та функціонування.

Антонімія, будучи складовою частиною лексичної системи, може бути охарактеризована в синтагматичному аспекті. Синтагматичні відносини – це відношення між знаками, які виникають як результат комбінування слів та існують в рамках більших мовних одиниць. На відміну від парадигматичних відносин, синтагматичні властивості не припускають ні подібності, ні відмінності знаків [3, с. 183] та реалізуються саме в мовленні, отже, можуть бути розглянуті “як безпосередній факт тексту” [9, с. 214] й таким чином найефективніше розкривають семантику слова. До синтагматичного рівня антонімів відносяться: а) сполучуваність антонімів; б) типові синтаксичні конструкції (моделі в яких вживаються антоніми). Саме сполучуваність антонімів зумовлює генезис антонімічних словосполучень які є репрезантами синтаксичної синтагматики. В такому випадку ми зіштовхуємось з проблемою словотвірного аспекту антонімії. Слова-антоніми можуть утворювати певні словотвірні гнізда (СГ) – ієрархічно впорядковану сукупність усіх словотвірних ланцюжків похідності однокорених слів [7, с. 671]. При цьому члени СГ вступа-

ють в антонімічні відносини вибірково. Така вибіркковість у реалізації антонімічної опозиції, на думку В. А. Іванової, властива й членам протилежних СГ, приміром: *big – little → bigness – littleness*. Якщо розглядати синтагматичні властивості антонімів на вищому рівні, то СГ стають вже генеративом словосполучень. Такий процес виявляється також надзвичайно продуктивний і в термінології, що призводить до утворення терміносполучень. Під терміносполученням ми розуміємо поєднання термінів, які виконують функцію опису, та, відповідно, не відзначаються цілісністю номінації та значення, яке синтезується тільки у процесі вживання [2, с. 138]. В термінологічних словосполученнях, покликаних виражати спеціальні поняття, максимально відбиваються відмінні ознаки поняття, його багатогранні зв'язки з іншими поняттями у відповідній термінологічній системі [1, с. 121].

Методика нашого дослідження була організована наступним чином: матеріалом для виокремлення АТС слугувала 171 пара юридичних афіксальних антонімів (на основі префіксів *un-, in-, im-, il-, ir-, mis-, de-, anti-* та суфіксів *-less, -er, -ee*); на основі 4 термінологічних словників, було визначено, в які терміносполучення вступають досліджувані антоніми. У випадку, якщо той чи інший член АТС не був зафіксований у лексикографічних джерелах, то ми вдавались до пошуку в юридичному корпусі текстів СОСА (9 млн. слововживань). Отже, такий аналіз продемонстрував, що 102 афіксальних антоніми (60%) можуть бути терміоелементами певних АТС, наприклад протиставлення *authorized – unauthorized* знаходимо в складі 3 протилежних ТС: *authorised capital – unauthorised capital, authorised dealer – unauthorised dealer, authorized investments – unauthorised investments*. Однак не у всіх випадках обидва протичлена володіють однаковим словотвірним потенціалом. Морфологічно немотивовані члени антонімічної пари (*active, certified, direct, enforceable, lawful* та ін.) виступають в якості СГ для 465 терміносполучень, в той час як морфологічно марковані члени (*inactive, uncertified, unconditional, informal, unlawful* та ін.) входять до складу 265 словосполучень. Різниця в 211 одиниць вказує на певну антонімічну асиметрію. Так, термін *natural* можна зафіксувати в складі наступних сполучень термінів: *natural fruit, natural guardian, natural law*, при цьому ТС *unnatural fruit, unnatural guardian, unnatural law* ні в лексикографічних джерелах, ні в юридичному корпусі текстів не було виявлено. Розглянемо, для прикладу, дефініцію терміна *natural fruit* (*продукт рослинного чи тваринного походження*) – *an animal or plant product* (Merriam Webster's Dictionary of Law), що може бути перифразований як *crop*, який, в свою чергу, не може бути протиставлений певною термінологічною одиницею, принаймні з огляду на дефініцію. Хоча ми не виключаємо й контекстуального протиставлення. Зрозуміло, що, маючи нерівне співвідношення морфологічно

маркованих та немаркованих АТС (465 та 265 відповідно), не може йти мова про те, що кожен складний термін буде мати опозицію. Для того, щоб узагальнити наш масив АТС, ми вдалися до квантифікації отриманих даних з допомогою коефіцієнта антонімічності за парами, який був попередньо використаний для обчислення лексичної антонімії:

де C – кількість спільних семантичних компонентів чи значень двох слів, а m, n – кількість семантичних компонентів чи значень кожного з цих слів [6]. Для прикладу проілюструємо обчислення коефіцієнта наступної пари:

Табл. 1

Словотвірний потенціал антонімів *conditional* – *unconditional*

conditional – unconditional	conditional delivery	-
	conditional sale	absolute sale
	conditional use	unconditional use
	conditional will	-
	conditional discharge	unconditional discharge
	conditional fee agreement	-
	conditional admissibility	unconditional admissibility
	conditional agreement	unconditional agreement
	conditional interest	unconditional interest
conditional sale agreement	-	

Із 10 можливих в даному випадку протиставлень можливі лише 6. Вирахуємо коефіцієнт антонімічності: $A=2 \times 6 / 16 = 0,75$. Отриманий коефіцієнт вказує на те, наскільки продуктивно обчислювана афіксальна пара може приймати участь в утворенні АТС. При цьому коефіцієнт може коливатись від 0 до 1, тобто відсутність антонімічності чи її абсолютний показник. В табл. 2 наведені коефіцієнти для 105 антонімічних пар.

Табл. 2

Варіація коефіцієнта антонімічності термінологічних словосполучень

№	Коефіцієнт	К-ть	%
1.	0	26	25%
2.	0 – 0,25	3	3%
3.	0,25 – 0,5	9	8,5%
4.	0,5 – 0,75	10	9,5%
5.	0,75 – 1	15	14%
6.	1	42	40%
Всього		105	100%

Отримані дані були згруповані з допомогою інтервала варіації (Δx), за яким різниця між найбільшим і найменшим класом буде розділена на кількість класів (розрядів) [4, с. 83]. У нашому випадку було використано розподілення за спектрами тільки для 4 із 6 показників. Як вже було згадано вище, коефіцієнти 0 та 1 є релевантними для нашого дослідження та не були розміщені в діапазоні. Отже, чверть проаналізованих антонімів (*constitutional – unconstitutional; moral – immoral; recorded – unrecorded* та ін.) як правило не характеризуються продуктивністю при утворенні АТС, напр. : *constitutional immunity* не протиставляється в контексті *unconstitutional immunity*. *When he rejected the argument that obscene films acquire a constitutional immunity when they are exhibited for consenting adults only.* (ABA Journal). Велика кількість афіксальних юридичних антонімів (40%) спроможні утворювати обидва АТС, ось чому вони володіють коефіцієнтом антонімічності 1, приміром *formal contract, formal rulemaking, formal agency action, formal proof of claim* відповідно протиставляються *informal contract, informal rulemaking, informal agency action, informal proof of claim*. Пор. : *So, if there is any factual basis on which you can argue a preexisting commitment, perhaps not even a formal contract, but an understanding or something like that, you may be able to avoid the problem ...* (United States Law Journal) та *In an informal contract, they resolved to expand even further: “I, Peter Studebaker, agree to sell all the wagons my brother Clem can make”* (Smithsonian). Решта сукупність коефіцієнтів (більше 0, але не більше 1) складає відносно велику частку в загальному масиві (35%). Такі антонімічні пари (*insured – uninsured, just – unjust, lawful – unlawful, relevant – irrelevant* та ін.) беруть часткову участь в утворенні АТС. Суттєвим було б зіставлення отриманого коефіцієнта антонімічності ТС зі коефіцієнтом афіксальних термінопар. Більшість афіксальних антонімів (*dependent – independent, formal – informal, liquidated – unliquidated, marketable – unmarketable* та ін.) характеризуються показником 1, оскільки заперечний префікс майже завжди володіє поляризуючими властивостями, тобто повністю заперечує план змісту. Проте кореляція між коефіцієнтом однослівних антонімів та їх складних деривативів не завжди висока, пор. : **justice**: 1. *the quality of being just, impartial, or fair*; 2. *the establishment or determination of rights according to law or equity* 3. *a judge of an appellate court or court of last resort* та **injustice** 1. *absence of justice, violation of what is considered right and just or of the rights of another* 2. *an unjust act* (Oxford Dictionary of Law). Виходячи з кількості значень, коефіцієнт запропонованих термінів-антонімів не може дорівнювати 1, тобто третє значення терміна *justice* не може бути протиставлене фаховим словом *injustice*, напр.: *We thus reject this last argument for the same reason that Justice Brandeis, writing for the Court, once rejected a similar (though less explicit) argument by the United States*

(Harvard Journal of Law & Public Policy). Визначимо коефіцієнт антонімічності для даної пари: $A=2 \times 2/3+2=0,8$. Тепер обчислимо коефіцієнт для АТС: термін *justice* виступає терміноелементом 2 сполучень – *justice of the peace* та *justice of the peace court* без їх термінологічного протичлена. Отримуємо наступний коефіцієнт $A=2 \times 0/2+0=0$. Отже, семантична подібність похідних основ не завжди має суттєвий вплив на утворення АТС, що пояснюється семантичною структурою: в такому процесі беруть участь ЛСВ, які не можуть бути протиставленні (у вищезгаданому прикладі це ЛСВ із семемою “judge”).

Розглянемо тепер кількість АТС, яку можуть утворювати окремі юридичні антоніми. Число складних сполучень коливається від 1 до 48. Протиставлення *legal – illegal* виявилось найпродуктивнішим: *legal* є терміноелементом 48 ТС, проте *illegal* – 13 (коефіцієнт антонімічності 0,43). Проаналізуємо інші протиставлення з подібним значенням: *just – unjust* – 5 ТС (0,6); *lawful – unlawful* – 7 ТС (0,85); *legitimate – illegitimate* – 3 ТС (1,0); *fair – unfair* – 21 ТС (0,85). Кількісна відмінність вищенаведених, на перший погляд, подібних пар пояснюється полісемантичністю цих термінів та потенційною здатністю окремих семем вступати в синтагматичні зв'язки, приміром одним із декількох значень *legal* є *relating or possessing the characteristics of the professions of law* (Merriam Webster’s Dictionary of Law), на основі яких продукуються відповідні ТС: *legal expert, legal secretary, legal writer* тощо, які не можуть бути протиставлені морфологічним способом. Неможлива також і варіативність таких ТС: *fair (lawful, just) writer* можливі, але передають зовсім інше значення, пор. : ... *quoting nineteenth-century legal writer Frederick William Maitland referring to common law pleading as the most exact, if the most occult, of the sciences (Harvard Journal of Law & Public Policy)* та *He is a decent, fair writer who sticks to facts rather than the usual “ spin “ put on practically everything from the media these days (San Francisco Chronicle)*.

Звернемо увагу на якісний характер протиставлень АТС. Загалом було виявлено 24 ТС (*active trust, conditional sale, direct beneficiary, direct damages* та ін.), які не протиставляються за допомогою заперечних префіксів, а завдяки іншій лексичній одиниці (*passive trust, absolute sale, incidental beneficiary, special damages* та ін.), пор.: *Twenty-five years after he was named the legal heir to all of Jimi Hendrix’s creations ... (Jet Magazine)* та *This class of heirs was eliminated as of January 1, 1982. Formerly, a decedent’s illegitimate children and spouse were considered irregular heirs*. Нечастотними, проте зафіксованими є випадки, коли ТС типу **Adj.** + **N.** протиставляється тільки **N.**, приміром: *legal separation – separation*. Під час селекції складних антонімічних утворень було виокремлено 15 морфологічно мотивованих ТС, що не мають свого терміна-опозита, напр. : *unconstitutional conditions doctrine, undivided profits, unfair prejudice,*

unlawful detainer та ін., які не існують в правовій термінології без заперечного префікса.

Як однослівні афіксальні опозиції, так і їх деривативи-словосполучення не характеризуються високою частотою вживання в антонімічних контекстах, тобто на рівні однієї синтаксичної конструкції. Доказом цього може бути частотний аналіз семантично позитивних та негативних терміносполучень. Так, за допомогою юридичних текстів СОСА (9 млн. слововживань) була визначена частота вживання 50 АТС. Частотність позитивних АТС (*active partner, authorised capital, direct loss* та ін.) становить 0,38 сл. /млн. (слововживань на 1 млн.), у той час як негативних (*inactive partner, unauthorised capital, indirect loss* та ін.) – 0,08 сл. /млн. Загалом тенденція до меншої частоти вживання морфологічно маркованого члена антонімічної парадигми простежується й в однослівних протиставленнях типу *legal – illegal, admissible – inadmissible* [5]. Різниця між двома вибірками (0,3 сл. /млн.) вказує на те, що досліджувані АТС характеризуються низькою ймовірністю вживання в антонімічних контекстах.

Певна група термінопар (40%) взагалі не є продуктивною у даному відношенні й зовсім не входить до складу ТС (*accountable – unaccountable, conscionable – unconscionable, to allow – to disallow, to approve – to disapprove* та ін.). Непродуктивні терміни-антоніми представлені не тільки іменниками й дієсловами, але й прикметниками, яким властива вища ступінь синтагматики.

Як продемонстрували результати дослідження, афіксальний спосіб утворення антонімічних пар постає продуктивним не тільки для однослівних опозицій у фаховому вокабулярі, але й при термінотворенні складних сполук. При цьому варто зазначити, що афіксальна антонімія ТС, яка носить особливий характер в термінології, створюючи умови для бінарного розміщення складних наукових понять, ґрунтується на показнику сполучуваності, що може стати предметом подальших досліджень.

Література:

1. Дерді Е. Т. Словотвірні та структурно семантичні характеристики англійських юридичних термінів: дис. ... канд. філ. наук : 10. 02. 04 “Германські мови” / Дерді Емма Тіберіївна. – К., 2003. – 221 с.
2. Долгова И. А. Семантическая характеристика терминологических антонимов (на материале химической терминологии): дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10. 02. 01. “Русский язык” / Дольова И. А. – Ленинград, 1984 – 220 с.
3. Кронгауз М. А. Семантика. – М. : РГГУ, 2001. – 400 с.
4. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. – Винница : Нова Книга, 2007. – 264 с.
5. Минзак О. В. Афіксальні антоніми в терміносистемі права (на матері-

алі англійського юридичного дискурсу) // Наукові записки. – Випуск 89 (3). – Серія філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 411-415.

6. Минзак О. В. Коефіцієнт антонімічності параметричних прикметників лінійного розміру за парами (на матеріалі англійської мови) // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Вип. 441-443: Германська філологія. – Чернівці : ЧНУ. 2009. – С. 103-107.

7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

8. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка. Изд. 3-е. – М. : ЛКИ, 2008. – 248 с.

9. Щеглова Т. Є. Термінологічні словосполучення зі складним ад’єктивом: структурно-семантичний та когнітивний аспекти (на матеріалі підмови будівництва): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10. 02. 02 “Російська мова” / Т. Є. Щеглова. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.

10. The Corpus of Contemporary American English [електронний ресурс]. – Режим доступу : – <http://www.americancorpus.org/>